Verspreiding van bever en otter in 2014
Elk jaar zijn er weer veel medewerkers van de waterschappen en deelnemers van de bever & otterwerkgroep van de Zoogdiervereniging (CaLutra) die de verspreiding van bever of otter bijhouden in hun gebied. Dankzij deze inzet is het mogelijk om veranderingen in verspreiding van deze semi-aquatische zoogdieren te volgen. Dit project is sinds 2012 onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring. Hier bespreken we de resultaten tot en met 2014 (bever) of tot en met begin 2015 (otter).

Inventarisatie bever
Sporen van bever (vraatsporen, geurmerken, burchten, holen, legers, dammen, beverkanalen) zijn doorgaans goed te herkennen en gemakkelijk te vinden. Een aantal deelnemers van CaLutra volgt al enkele jaren 'hun bevers'. Daarnaast leveren de medewerkers van de waterschappen landelijke gegevens, want zij kunnen relatief eenvoudig en zonder grote tijdsinspanning achterhalen en weergeven waar bevers voorkomen.

Inventarisatie otter
Hoe anders is dit voor de otter. De sporen van otter (vraatsporen, uitwerpselen, holen, glijbanen) zijn doorgaans veel lastiger te vinden en herkennen dan sporen van bever. Bij de otter zou het de medewerkers van de waterschappen veel tijd kosten om een compleet beeld van de verspreiding binnen hun werkgebied te verkrijgen. De waterschapsmedewerker kan wel fungeren als 'waakhond' om te achterhalen of er überhaupt otters aanwezig zijn. Jaarlijks levert het Bureau van de Zoogdiervereniging de verspreiding van de otter aan de waterschappen met de vraag of er volgens hun gebieden met otters door ons worden

gemist. Treft een medewerker sporen van otter aan op tot dan toe onbekende locaties, dan zal het waterschap het Bureau van de Zoogdiervereniging inlichten. Dat neemt vervolgens contact op met CaLutra om met behulp van haar vrijwilligers via gerichte inventarisatie duidelijk te krijgen van welk deel van een watersysteem de otters gebruik maken.

Ottercursus en handleiding

Om mensen te leren hoe ze ottersporen kunnen herkennen, zijn in de winter van 2013/2014 vier ottercursussen gegeven door Freek Niewold. In totaal hebben ruim 50 personen deze cursus gevolgd. Inmiddels is er zoveel kennis binnen het meetnet dat nieuwe deelnemers opgeleid kunnen worden door mee te lopen met deelnemers die al langer mee doen. Om ervoor te zorgen dat iedereen op de juiste wijze inventariseert, is in 2012 een handleiding samengesteld die te downloaden is op onze website.

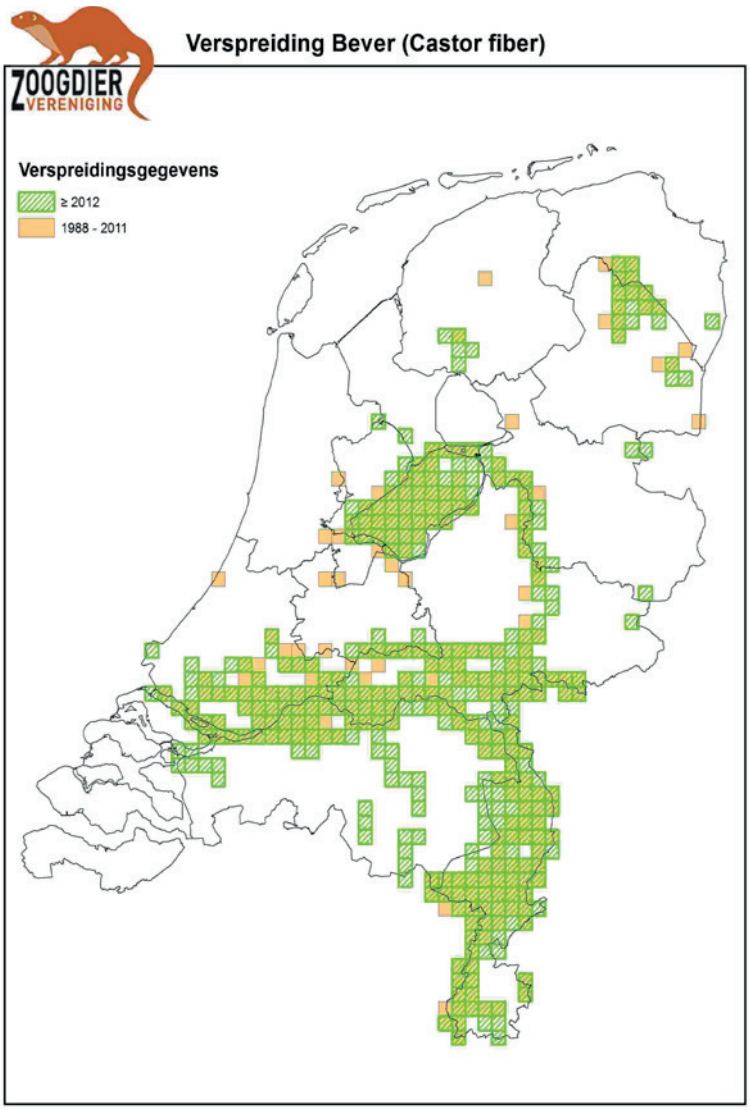

Foto 1. Bever langs de Maasmond op de Maasvlakte met een zeeschip en de Noorderdam op de achtergrond. De eerste en tweede Maasvlakte staan bekend om de vondsten van fossiele beverbotten, maar nu dan eindelijk eens een levende bever.

Verspreiding bever

In figuur 1 staat de verspreiding van de bever weergegeven op het niveau van 5x5 km-hokken (atlasblokken) tot en met 2014. Het grootste deel van de bevers leeft in en rond de uitzetgebieden Biesbosch, Flevoland (ontsnapt vanaf 1991 en bijgezet in 1996), Limburgse Maasvallei (vanuit het buitenland binnengezwommen vanaf 1992 en bijgezet in 2002/2004), Gelderse Poort (vanaf 1994), en Drenthe/Groningen (vanaf 2008). Vanuit deze uitzetgebieden wordt met name het rivierengebied bevolkt. In nagenoeg alle atlasblokken zijn hier bevers aanwezig. Als gekeken wordt op het niveau van km-hokken, dan is er nog wel ruimte voor uitbreiding in het rivierengebied.

De verwachting is dat de bevers zich in toenemende mate binnendijks gaan vestigen. In Limburg bezetten de bevers steeds meer beeksystemen en zijn er berichten dat de provincie bijna vol zit. In 2014 heeft de bever zich weer gevestigd in Friesland, al lijkt het wederom om een solitair dier te gaan. In Zeeland werden in 2014 beversporen aangetroffen van een zwervend dier. Mogelijk gaat het daarbij om een dier dat zich heeft gevestigd op de nabij gelegen Dintelse Gorzen in Noord-Brabant. Opmerkelijk was ook een bever die opdook op de Maasvlakte in de Maasmond (zie foto 1). Waarschijnlijk ging het ook hier om een zwerver die hopelijk rechts om keer heeft gemaakt. Bevers leven ook langs brakke wateren, maar in de Maasmond zal het zoutgehalte mogelijk te hoog zijn.

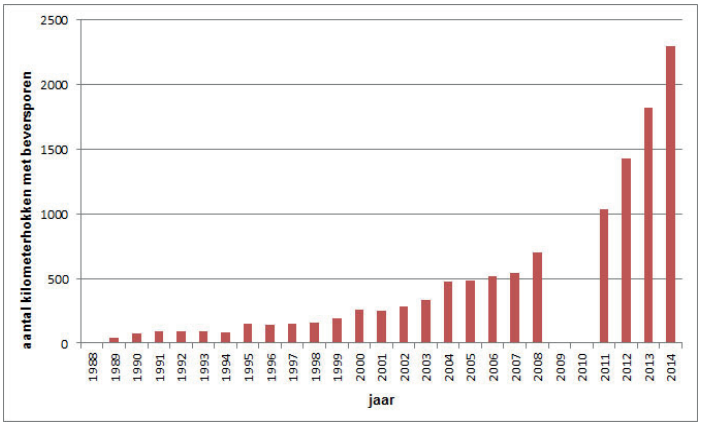

Figuur 1. Verspreiding van bever in de periode 1988-2014 op 5*5 km-hokken niveau.

Opvallende uitbreiding heeft daarnaast plaatsgevonden in Oost-Groningen, Noordoost-Overijssel en langs Midden-Brabantse beken. Afgelopen twee jaar werd er een bever gespot en werden beversporen gevonden langs de dijk Enkhuizen-Lelystad bij de Trintelhaven. Een bever is in de zomer van 2014 in ieder geval nog een stukje langs de dijk doorgezwommen en heeft daarbij de omgeving van Enkhuizen aangedaan, maar is nog wel op Flevolands grond/watergebied gebleven.

Toename in verspreiding bever

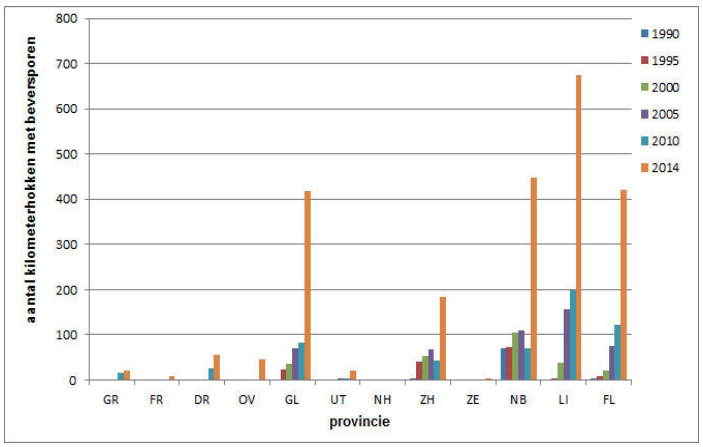
Uit figuur 2 komt goed naar voren dat de bever toeneemt in verspreiding. De start van het meetnet in 2012 (gegevens verzameld over 2011) is ook duidelijk herkenbaar. Over de laatste drie jaar is er een toename van ruim 60%. Vanwege de toename in het aantal km-hokken met sporen mag aangenomen worden dat ook het aantal dieren toeneemt. Aangezien in grote delen van Nederland nog geschikt habitat aanwezig is, wordt verwacht dat de groei in verspreiding (en dus aantallen) verder doorzet.

Figuur 2. Ontwikkeling in het aantal km-hokken in Nederland met beversporen in de periode 1988-2014. De jaren 2009 en 2010 zijn weggelaten omdat er toen minder aan gegevensverzameling werd gedaan.

Dankzij herinrichting van beeksystemen en natuurontwikkeling wordt het landschap steeds geschikter voor bevers.
Limburg is de provincie waar overduidelijk de meeste kilometerhokken met sporen van bevers aan te treffen zijn (figuur 3). Andere provincies met veel bevers zijn, in afnemend aantal kilometerhokken; Noord-Brabant, Flevoland, Gelderland en Zuid-Holland. De absolute toename over de laatste drie jaar (in aantal km-hokken met sporen), is het grootst in Noord-Brabant, op de voet gevolgd door Limburg.

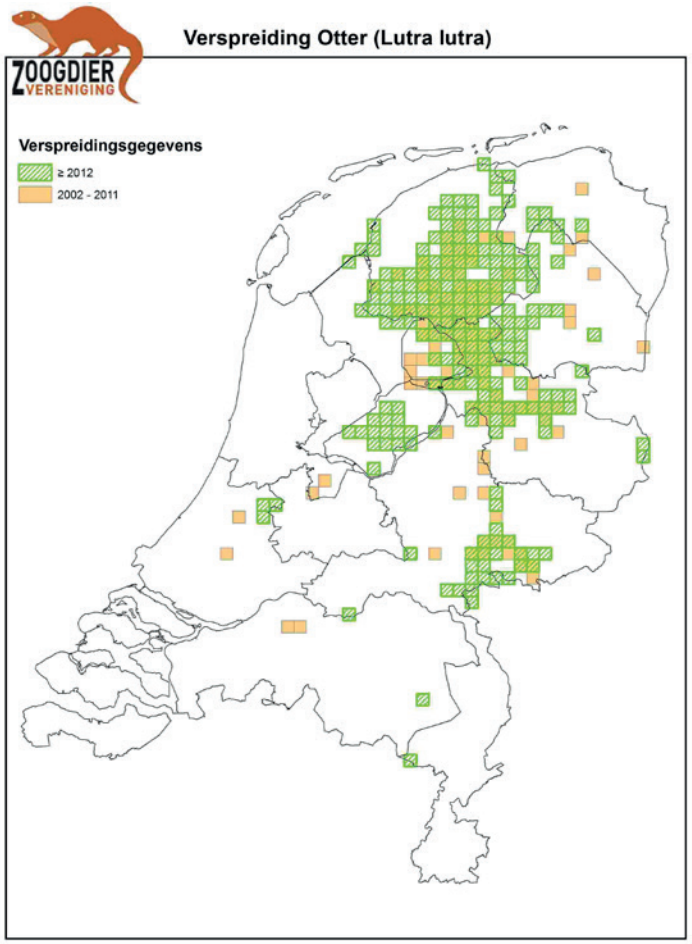
Kijken we over dezelfde periode naar de relatieve toename dan is die het grootst in Groningen, Utrecht en Noord-Brabant (respectievelijk factor 2,5, 2,3 en 2,2) en juist het laagst in Gelderland, Limburg en Zuid-Holland (respectievelijk factor 1,3, 1,5 en 1,6). Aangezien Limburg langzaamaan vol raakt wordt verwacht dat de groei daar aankomende jaren zal afnemen. Alleen Zeeland en Noord-Holland hebben nog geen bevervestiging, maar dat is slechts een kwestie van tijd.

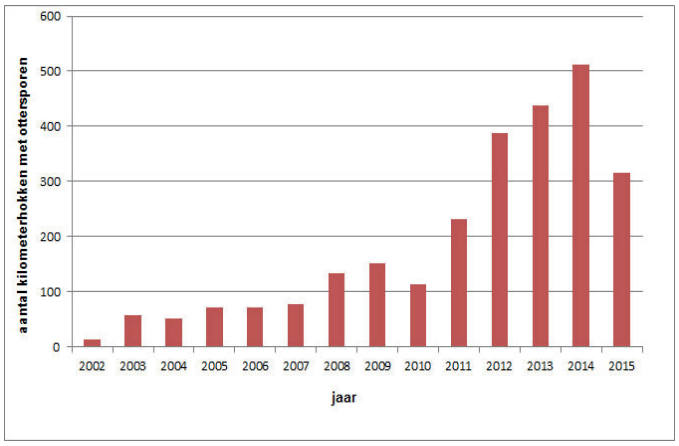
Figuur 3. Ontwikkeling in het aantal km-hokken met beversporen per provincie in de periode 1990-2014.

Verspreiding otter

In figuur 4 staat de verspreiding van de otter weergegeven op het niveau van 5x5 km-hokken van 2002 tot en met begin 2015. De otter werd aan het begin van deze eeuw uitgezet in het Fries/Overijssels plassengebied. Vanuit dit uitzetgebied bevolkt de otter in toenemende mate omliggende aangrenzende gebieden. Maar ook verder weg vestigen zich op kleine schaal uitgezette otters of nakomelingen van uitgezette otters. Daarna volgden bij plaatsingen in Friesland, langs de IJssel en in de Gelderse Poort. De meest opvallende recente aanwijzingen op de aanwezigheid van otter zijn die langs de Dinkel in Twente, ten noorden van Den Bosch aan de noordkant van de Maas en in Midden Drenthe. Uitbreiding van al bestaande ottergebieden zijn vooral te zien bij Lauwersoog en langs de IJssel. Langs de IJssel bij Arnhem vond ik met enkele collega's een otterspraint op een beverburcht. Uit de burcht zelf kwam echter geen bever of otter maar een vos!

Figuur 4. Verspreiding otter 2002-begin 2015 op 5*5 km-hokken niveau.

Figuur 5. Ontwikkeling in het aantal km-hokken in Nederland met ottersporen in de periode 2002-begin 2015.

Andere provincies met veel sporen van otters zijn, in afnemend aantal km-hokken; Gelderland, Flevoland en Zuid-Holland. De absolute toename over de laatste drie jaar is het grootst in Overijssel, gevolgd door Gelderland (Friesland buiten beschouwing gelaten). Kijken we over dezelfde periode naar de relatieve toename dan is die het grootst in Groningen (net als bij de bever), daarna volgen Gelderland en Drenthe (respectievelijk factor 5, 3,5 en 2,4). De relatieve groei is het laagst in Overijssel (factor 1,5) en Flevoland is een goede middenmoter (factor 2,3).

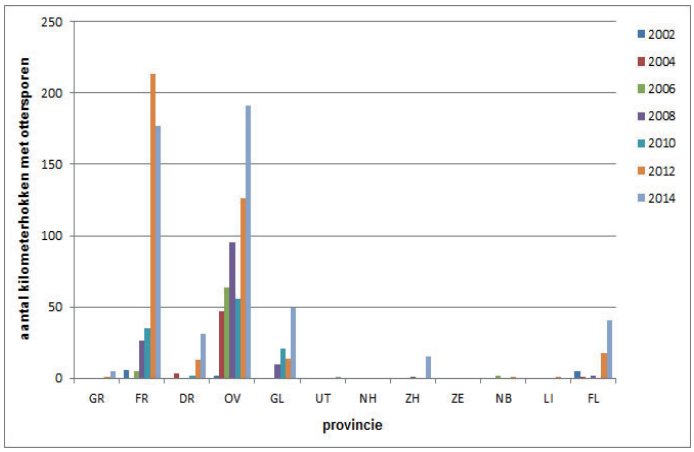
Toename in verspreiding otter

Net als de bever neemt de otter toe in verspreiding, uitgedrukt als aantal km-hokken met ottersporen (figuur 5) en daarmee hoogstwaarschijnlijk ook in aantal dieren. Hoewel bij de bever de kennis over het aantal bezette km-hokken compleet of nagenoeg compleet is, zal dat bij de otter anders zijn. Zijn verborgen levenswijze zal ervoor zorgen dat het aantal km-hokken met otters onderschat wordt. Het aantal bezette km-hokken lijkt in 2015 in vergelijking met het voorgaande jaar afgenomen, maar hierbij moet rekening gehouden worden dat alleen de eerste paar maanden van 2015 in dit overzicht zijn opgenomen. Overijssel lijkt de provincie waar de meeste km-hokken met sporen van otters aan te treffen zijn (figuur 6). Maar dat zou ook Friesland kunnen zijn. De afname die in deze provincie in figuur 6 van 2012 naar 2014 is te zien, is waarschijnlijk niet reëel en heeft er eerder mee te maken dat hier niet alle locaties jaarlijks worden gecontroleerd vanwege capaciteitsproblemen.

Bever en otter

In toenemende mate ontmoeten bevers en otters elkaar. Dat is momenteel op kleine schaal het geval in Flevoland, Groningen, Drenthe, Overijssel en Gelderland. Voor de bever maakt dat waarschijnlijk niet veel uit. Het is hooguit niet uit te sluiten dat incidenteel een otter in de vroege nestfase de jongen van een bever pakt (van de Amerikaanse nerts is het in ieder geval wel eens aangetoond). Andersom is het een heel ander verhaal. Otters kunnen in hoge mate profiteren van de aanwezigheid van bevers. Bevers zijn namelijk goed in staat om bij vorst wakken geruime tijd open te houden. Ze drukken zich langs de oever van onderen door het ijs, of stoten met hun dikke schedel van onderen door het ijs. Van die wakken kunnen otters ook gebruik maken zodat ze nog bij hun voorkeursvoedsel kunnen komen, zijnde vis. Daarnaast graven en bouwen bevers meerdere rustplaatsen in hun territorium. Die zijn niet altijd allemaal in gebruik en kunnen dan gebruikt worden door otters. Vooral vanuit het buitenland is bekend dat beverburchten door een heel scala aan andere diersoorten wordt gebruikt.

Een minstens zo belangrijk effect van bevers zijn de knaagactiviteiten. Daardoor hangen en liggen er in het water (grotere) eenheden dood hout. Dergelijke structuren zijn bij vissen zeer in trek als verblijfplaats (voor voedsel en dekking). Daarmee wordt niet alleen de hoeveelheid voedsel voor de otter vergroot, maar is het ook eenvoudiger te vinden, waardoor de jachteffectiviteit mogelijk wordt vergroot.

Figuur 6. Ontwikkeling in het aantal km-hokken met ottersporen per provincie in de periode 2002-2014.

Nieuwe deelnemers
Binnen het meetnet kunnen we nog hulp gebruiken bij het inventariseren van gebieden op de aanwezigheid van otters, bijvoorbeeld in Friesland. Mocht je zin en in de winter tijd hebben om deel te nemen om dit magnifieke dier in kaart te brengen, meld je dan aan via onze website.

Zonder de hulp van de vrijwilligers van CaLutra en de medewerkers van de waterschappen is dit meetnet niet mogelijk. Het Bureau van de Zoogdiervereniging wil hen allen van harte danken voor hun inzet en hopen dat zij daarmee nog vele jaren met veel plezier door zullen gaan.

Vilmar Dijkstra

Invoerportaal NEM Verspreidingsonderzoek Otter
Dit najaar wordt een invoerportaal voor het Verspreidingsonderzoek Otter opgezet. Daarmee willen we het voor de deelnemers aantrekkelijker en eenvoudig maken om hun waarnemingen digitaal door te geven. Dat levert meerdere voordelen op, zo kunnen de gegevens sneller verwerkt worden en is er een kleinere kans op invoerfouten.

Hieronder wordt in gegaan op enkele andere voordelen en beschrijven we hoe we het portaal globaal denken in te gaan richten.

Het portaal wordt dusdanig opgezet dat je als deelnemer zelf een overzicht en kaartjes kunt maken van de door jouw verzamelde gegevens. De regio-coördinatoren krijgen de bevoegdheid om alle gegevens binnen hun regio in te zien. Binnen het portaal komt ook een overzichtskaart van Nederland met het voorkomen van de otter. Daarnaast wordt op die kaart weergegeven waar de verschillende gebieden liggen die voor het meetnet worden geïnventariseerd. Voor iedereen is dan duidelijk waar er nog behoefte is aan nieuwe deelnemers. Om tot een dergelijk overzicht te komen worden de gebieden die de deelnemers onder zich hebben gedigitaliseerd.
Het is straks niet meer noodzakelijk om van alle potentiële locaties door te geven of er sporen van otters zijn aangetroffen of niet. Het volstaat om alleen die locaties te geven waar daadwerkelijk een otterspoor is aangetroffen. Je kunt dan naast de bezoekdatum ook aangeven welk type spoor het is (bv spraint, prent of cameraval). Heb je het gebied (on) volledig doorlopen en geen ottersporen gevonden dan komt er een mogelijkheid om ook dat eenvoudig door te geven. De periode waarop je het veldwerk kunt doen blijft gehandhaafd (1 oktober – 1 april). We stappen echter wel af van de regel dat voor een harde nul drie bezoeken noodzakelijk zijn. We accepteren dus dat we geen harde nullen kunnen genereren voor de otter. Wel willen we iedereen verzoeken om delen van je gebied waar je aanvankelijk geen ottersporen aantrof, later in het seizoen nog eens door te lopen. We merken namelijk dat het toch vaker voorkomt dat otters in het begin van het seizoen soms andere delen van een gebied gebruiken, dan later in het seizoen. Voor het meetnet is het van belang dat je dan vooral op niveau van km-hok kijkt. Is er bijvoorbeeld in tien van de vijftien km-hokken die een gebied groot is, ottersporen gevonden, dan zou het goed zijn om later in het seizoen nog eens in die vijf km-hokken te kijken waar tot dan toe ottersporen ontbraken. Natuurlijk staat het je vrij om nogmaals het gehele gebied door te werken.
Het portaal geeft je de mogelijkheid om een kaart van je gebied te printen om in het veld te kunnen gebruiken. Op moment van schrijven (medio september), wordt er druk gebouwd aan een eerste versie. Het is de bedoeling dat er medio december een versie ligt die getest is en beschikbaar komt voor de deelnemers. We zullen jullie op de hoogte houden van de ontwikkelingen.

Vilmar Dijkstra en Martijn van Oene